

Данная статья посвящена вопросам использования технологии лингвокультурологического подхода при формировании креативного письма на занятиях иностранного языка. Автор раскрывает характеристики креативного письма и лингвокультурологического подхода, предложенные большинством учёных. Было рассмотрено и проиллюстрировано подробный анализ методов креативного письма.

This article is devoted to the technology of using linguocultural approach to the formation of creative writing in foreign language classes. The author considers the characteristics of creative writing and linguocultural approach suggested by the majority of scientists. A detailed analysis of the methods of creative writing was considered and illustrated.

## АЛТЫ ЖАСАР БАЛАЛАРДЫҢ ОҚЫҰ ИСКЕРЛИГІНЕ БЕЙІМЛЕСІҰ ӨЗГЕШЕЛИКТЕРІ

**Т.Аймухаммедова** - үлкен оқытушы

*Қарақалтастан Республикасы ХТХҚТМОИ*

**Таянч сұзлар:** олти ёшли мактаб ўқувчиси, таълим, мактабгача ва бошланғич таълим, дарс, ўйин, ўтиш жараёни, билиш.

**Ключевые слова:** шестилетний ученик, учёба, дошкольное и начальное образование, урок, игра, знание.

**Key words:** a six-year-old student, study, preschool and primary education, a lesson, a game, knowledge.

Алты жасар балалардың медициналық көригі (буннан кейин медициналық көрик) Өзбекстан Республикасының «Билимлендириў ҳаққында»ғы Нызамы, Кадрларды таярлаў Миллий бағдарламасы хэм Министрлер Кабинетиниң 1998-жыл 13-майдағы «Өзбекстан Республикасында улыўма орта билим бериўди шөлкемлестириў ҳаққында»ғы 203-санлы қарары, Халық билимлендириў министрлиги тәрәпинен 2005-жыл 10-декабрьде 261-санлы буйрығы менен тастыйықланған «Оқыўшыларды кәсип өнерге бағдарлаў хэм психологиялық-педагогикалық диагноз орайлары ҳаққында»ғы хэм усы тәртип тийкарында район, қала аймағында физикалық жақтан саламат болған алты жаслы балаларды мектепте оқыўға таңлап алыў мақсетинде өткериледи.

«Кадрларды таярлаў миллий бағдарламасы» хэм «Билимлендириў ҳаққында»ғы нызам тийкарынан хәр тәрәплеме жетилискен, дәретиўши хэм жәмийетлик жедел шахсты тәрбиялаўда тәлим-тәрбия процесиниң хәр бир оқыўшының индивидуаллығына тийкарланған ҳалда шөлкемлестириўди нәзерде тутады. Заманағой педагогикалық технологияның әхмийети синдирилген билимлендириў процесин индивидуалластырыў хэм хәр бир баланың физикалық, мәнаўий-руўхый хэм шахс раўажланыўын тәмийинлеў негизи болып есапланады.

Психологиялық-педагогикалық диагноз нәтийжелеринен баланы мектепте оқыўға таярлаў бойынша мектепке шекемги билим бериў мәкемелери жумысының нәтийжелилигин де бахалаў мүмкин. Таллаўлар соны көрсетпекте, мектепке шекемги билим бериў мәкемелеринен келген алты жаслы балалардың таярлық дәрәжеси үйден келген балаларға қарағанда бираз жоқары хэм мектепте оларды ойыннан оқыўға «еркин» өткеріў имканияты көбирек. Таллаўлардан «Бақша-мектеп» орынларында балаларды мектепке таярлаў нәтийжелилиги бираз жоқарылығы мәлим болды. Бул мектепке шекемги хэм баслаўыш тәлимнің байланыслылығын тәмийинлеўде бақша хэм мектептің бирге ислесиўин және де күшейтиў зәрүрлигин көрсетеди.

Усы орында «мектепте оқыўға таярлық» ямаса «мектепте оқыўға улыўма жетилискенлик не?» деген сораў жуўабына тоқтасак.

Кейинги 15-20 жыл даўамында сырт ел хэм мәмлекетимизде жүдә көп алымлар, психологлар хэм педагоглар бул сораў үстинде бас қатырған болса да, елеге шекем баланың мектепте оқыўға таярлығын белгилеп бериўши анық принциплер ислеп шығылмаған. Сырт ел психологлары мектепке улыўма жетилискенлик «бала мектепте қәбилетине ийе болады»: (Е.Шванцара) ямаса «мектеп программаларын өзлестириў ушын керек болған билим, көнликпе хэм қәбилетлерге ийе болады» (А.Анастази) деп түсиндириледи.

Соны айтыў керек, белгили психолог Л.А.Венгер хэм оның кәсиплеслери тәрәпинен ислеп шығылған теориялық тийкар итибарға ылайық. Онда фундаментал психологияның тийкаргы принциптери яғный, инсанның барлық психологиялық өзгешеликлери оның жумысы процесинде қәлиплесиўи тийкар етип алынған. Л.А.Венгердиң пикиринше, мектепке шекем билимлендириў жасындағы балада мектепте оқыўға сай өзгешеликлер еле қәлиплесиўи мүмкин емес, себеби бул өзгешеликлер тек ғана оқыў процесинде қәлиплеседи. Сол көзқарастан бизиң пикиримизше, мектепке психологиялық таярлық балада оқыў көнликпе хэм шеберликлериниң қәлиплескенлиги менен емес, ал оқый алыўға таярлық имканиятлары менен белгиленеди. Көринип турғанындай, мектепте оқыўға таярлық машқаласы көп қырлы болып, оны үйрениў хәр тәрәплеме психологиялық, физиологиялық хэм морфологиялық изертлеўди талап етеди.

Көплеген изертлеўшилердиң (Э.Фозиев, Л.Д.Столяренко, М.Расулова хэм басқалар) атап өтиўинше, алты жаслы баланың әхмийетли өзгешеликлеринен бири онда өзине сай мүтәжликлердиң бар екенлигин көрсетеди. Бул мүтәжликлер өз әхмийетлиги менен билим, көнликпе хэм еплиликлерди ийелеўге, этираптағы ўақыяларды өзлестириўге емес, көбирек «оқыўшы болыў» ды қәлеўди көрсетеди. Бул мүтәжликлер негизинде өз сумкасына, сабақ таярлаў мүйешине, китап қойыў полкасына ийе болыўды қәлеў, үлкен адамлардай хәр күни мектепке катнаў сезими ғана жатады.

Егер әмелий тәрәптен нәзер тасласак, алты жасар балалар мектеп оқыўшысы болып атыр. Оларға қандай көзқараста болыў керек – мектепке шекемги жастағы балаларға қарағандай ма ямаса биринши класс оқыўшылары сыяқлы ма, жоқ. Булардың екеўи де надурис болар еди.

Мектепке барыў баланың барлық турмыс тәризин өзгерттип жибереди. Оқыў - әхмийетли хэм жуўапкершиликли ис хэм усы ўақытқа шекем балада бундай жумыс болмағанлығын итибарға алып, алты жастан оқыўға барған балаға енди кишкене балаға қарағандай катнаста болыўға болмайды. Ол үйинде де оған деген хұрметтиң жоқарылағанлығын, оның ҳуқықы өзгери, оның миннетлемелери де басқаша екенлигин сезиўи үлкен әхмийетке ийе. Мектеп дәўириниң басланыўы шәртли түрде баланың ғәрәзсизлигиниң кеңейгенлиги хэм тереңлескенлиги менен байланыслы болыўы керек. Егер де ата-ана үйде оны алдыңғыдай әлпешлеп отырса, ол мектепте де өзине усындай ғамхорлықты күтеди. Бундай катнасты ала алмаған бала тәшўишленіў хэм албыраўшылықта қалады. Мектептеги турмыс қәуип салыўшы, хәттеки қорқынышлы сыяқлы қабыл

етилиў қәўпи де бар. Бирақ теңгениң екінши тәрәпи де бар. Өзин сезиўи бойынша алты жастан оқыўға барған бала еле толық мәнисинде оқыўшы емес. Олар өзиниң жаңа жағдайы менен мақтанады, муғаллимниң тапсырмаларын орынлаўға хәрәкет етеди, бирақ соның менен бирге булардың барлығын өзгеше бир ойын сыпатында қабыл етеди. 6 жастан 7 жасқа шекем болған балалардың көпшилигиниң психикасында раўажланыўдың мектепке шекемги дәўирин жуўмақлаytuғын қайта қурыўлар жүз береді. Өмирде деген «ойынлық» позиция «салдамлы»ға өзгере баслайды.

Солай етип, алты жастан 1-классқа барғанлар енди мектепке шекемги жастағы балалар емес, бирақ еле олар ҳақыйқый оқыўшылар да емес. Олар бир жастағы дәўирден екінши жастағы дәўирге өтиў процесинде, ямаса ярым жолда. Бул олардың мектептеги ең әҳмийетлиси билим алыў емес, ал баҳа алыўда, мектеп формасын кийиўде, мектепте белгиленген тәртип-қағыйдаларға әмел етиўде деп ойлаўында да көринеди. Сондай-ақ, олар математика хәм оқыўға қарағанда сүүрет салыў, музыка хәм дене тәрбиясы сыяқлы сабақларды жақсы көреді. Көплеген тәрәптен олардың дыққаты, ойлаўы, тәшүишлениўлери «мектепке шекемги жастағы балалардай» болады.

Оқыў жумысының формасы қаншелли өзгермесин, бала ушын ол қәйткенде де жумыс болып қалады. Мектеп бәрибир алты жасар балалардың ойынға, үйреншикли балалар кеўил көтериўшиликлерине болған: атап айтқанда, конструкторларды жыйнаў, сүүрет салыў, пластилиннен бир нәрселерди соғыў сыяқлы талабын қанаатландыра алмайды. Бунда, жоқарыда атап өтилген кеўил көтериўшиликке болған талапты бала үйинде толықтырыўы мүмкин. Бала үйинде қаншелли көп ойнаса, сүүрет салса, бир нәрселерди өз қоллары менен соғатуғын болса, оның ушын мектепте оқыўы соншелли аңсат болады. Өйткени, ис-хәрәкеттиң бул түрлери қыял етиўлер, образлық ойлаўды (усы жаста пикирлеўдин әҳмийетли түри болған) раўажландырыў ушын кеңислик жаратып береді. Жүдә кем ойнаған балаларда ойынға болған талап «иркилип қалады» - сонлықтан, жети жаста да сақланып қалады. Бул жаңа талаплардың, яғный билим алыўға болған, қыяллы емес, ал ҳақыйқый түрде жасы үлкенлер дүньясына қатнастырыўдың пайда болыўына кесент етеди. Егер, алты жасар балаға ойын ушын жетерли ўақыт ажыратылса, онда ойынға болған талап «тойынады» хәм ўақыт өтиўи менен өзиниң орнын басқа мүтәжликлерге босатып бере баслайды. (Соны да айтып өтиў керек, ойынға болған талап баланың,

хәттеки жасы үлкенниң де өмиринен биротала, толық жоқ болып кетпейди).

Усы жерде соны естен шығармаў керек, балалар оларды мәжбүрлеген ислерди емес, ал жасы үлкенлер тәрәпинен салдамлы хәм қызыкқан ҳалда қатнаста болған исти ислеўге хәрәкет етеди. Баланың салған сүүретлерине дыққат аўдарып, олар менен қызыксынсаңыз, ол да сүүрет салыўға қызыға баслайды. Егер оның менен қызыкқан ҳалда ойнай басласаңыз, балада усы ўақытқа шекем жасырынып жатырған ойынға деген мүтәжликлер анық көринеди.

Мектепке барған баланы оның көзинше «асыра мақтай бериў», келешекте, балада ол тәрәпинен исленген кишкене жетискенликке де, дөгерегиндеги адамлардың қатты қуўаныўын талап етиўди келтирип шығарыўы мүмкин [3]. Ал үлкен өмирде барлық ўақытта жағдай бундай бола бермейди. Оның жетискенликлери ата-анасын қуўандыратуғынлығы түсиникли хәм ол буны көриўи керек. Бирақ оқыўдағы табыслар - бул тәбийий, күтилген нәрсе. Сонлықтан да, баланың хәр бир жақсы баҳасына хәдден тысқары қуўаныў да орынсыз.

Айрықша дыққатты жумысты дурыс мөлшерлеўге қаратыў керек. Алты жасар балалар жети жасар балаларға салыстырғанда тезирек шаршайды. Олар, хәттеки, ақыллы ис болмаса да, партада узак ўақыт отырғанның өзине шаршап қалады. Егер, соның менен бирге ақыллы ис қосылатуғын болса, шаршаў және де айқын көринеди. Бул орайлық нерв система-сының жасына байланыслы өзгешелиги, оның еле толық жетилеспегенлиги менен байланыслы.

Жоқарыдағы пикирлерди улыўмаластырып айтыў мүмкин, педагогикалық-психологиялық жақтан ықтыярлы дыққат хәм оқыў ушын зәрүр болған мийде кешетуғын көплеген процесслер тийкарынан 7-8 жаста (ақыллы жасы озып кеткен балаларда алты жасынан да) қәлиплеседи. Яғный, сол жаста мий 45 минутлық ақыллы мийнетке таяр болады. Соның ушын да педагог хәм психологлар тәрәпинен ата-аналарға кеңеслер берилгенде алты жаслы баланы мектепке алып келиўден алдын, сол факторлар ҳаққында жақсылап ойлап көриўин мәсләхәт етиўи керек. Хәр қандай алты жасар бала мектепке қабылланыўы мүмкин. Бул ушын ол физикалық, руўхый хәм де ақыллы тәрәптен билим алыўға таяр болыўы керек. Балалардың мектепке таярлық дәрежесин анықлаўда диагностика жуўмақларына таяныў лазым [1:106].

#### Әдебиятлар

1. Болажон дастури. –Ташкент: 2010.
2. Венгер Л.А., Мухина В.С. Психология. -М.: «Просвещение» 1988.
3. Мир детства. Младший школьник. -М.: «Педагогика» 1988.

#### РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада олти ёшли болаларнинг мактабга мослашишининг ўзига хос томонлари, педагогик-психологик таъхис ишларининг натижалари, болани мактабда ўқишга тайёрлаш бўйича мактабгача таълим муассасалари фаолияти самарадорлиги хақида фикрлар билдирилган.

#### РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности адаптации к школе шестилетних детей, результаты работ педагогически-психологической диагностики, о результативности деятельности дошкольных учреждений при подготовке детей к школьному образованию.

#### SUMMARY

The article deals with the features of adaptation to school of six year old children, the work's results of pedagogical and psychological diagnostics and the effectiveness of preschool institution activity in training children to school education.